

УДК 340.1

С. О. СУНЄГІН,
кандидат юридичних наук

КРИЗА СУЧАСНОГО ПРАВА: СУТІСНИЙ АСПЕКТ

Початок ХХІ ст. ознаменувався бурхливим розвитком складних і суперечливих соціальних процесів, які зачіпали практично всі важливі сфери людського буття: економіку, політику, освіту, культуру тощо. При цьому особливою рисою розвитку зазнала інформаційно-технічна сфера людської діяльності, яка, з одного боку, значно полегшила світовому співтовариству комунікативні можливості та створила додаткові умови для ефективного реалізації людського потенціалу, а з другого – поставила перед людством чимало надскладних питань глобального виміру, адекватні відповіді на які ще не знайдено.

Незважаючи на те, що поступальний розвиток світового співтовариства неухильно рухається у напрямі демократизації, лібералізації та гуманізації суспільного життя, початок другого десятиліття у ХХІ ст. ознаменувався глобальними кризовими явищами як міжнародного, так і національного масштабу, що мають всі ознаки системності, а отже, стабільності свого подальшого прояву та розвитку. При цьому йдеться не лише про світову фінансово-економічну кризу, яка розпочалася ще з кінця 2008 р., а про такі системні кризові соціальні явища, як криза культури і духовності, криза традиційної сім'ї, криза людської свідомості та її світоглядних засад, нарешті, і це найголовніше, криза сучасного світового порядку та миротворчої функції ООН, за допомогою чого вже 70 років людство живе без глобальних чи навіть великих війн. Не оминула криза і сучасне право.

Для того щоб зрозуміти, у чому саме полягає криза сучасного права в її сутісному вимірі, насамперед потрібно визначитися, що слід розуміти під кризою взагалі. Якщо звернутися до сучасних тлумачних словників, то поняття «криза» визначається в них як «різкий, докорінний перелом у певному явищі, зумовлений суперечностями в розвитку суспільства; скрутне, важке становище або стан будь-чого; різка зміна, злам звичайного стану речей, загострення становища» [1, с. 440; 2, с.470; 3, с. 586]. Переносячи ці ознаки поняття «криза» на право або правову сферу життя суспільства, не важко пересвідчитися, що криза сучасного права, у тому числі вітчизняного, полягає у тенденціях негативного характеру, що становлять небезпеку його розвитку як дієвого регулятора суспільних відносин. У зв'язку з тим, що право є складним соціальним явищем, кризові тенденції його розвитку та їх причини не можуть бути однорідними або однаковими. Саме тому метою цієї статті є аналіз тих кризових тенденцій у праві, причин їх виникнення і розвитку, які, з одного боку, безпосередньо впливають з природи права як соціального регулятора, а з другого – прямо не детермінуються іншими кризовими явищами та тенденціями, що мають місце у відповідних сферах соціальної системи (економічній, політичній тощо).

Проблематика тих чи інших кризових тенденцій розвитку сучасного права досліджується значною кількістю вітчизняних і зарубіжних учених, серед яких такі, як: С. Алексєєв, Г. Дж. Берман, С. Бобровник, М. Власенко, О. Зайчук, О. Малько, Г. Мальцев, М. Марченко, М. Матузов, Н. Оніщенко, Б. Осіп'ян, Н. Пархоменко, А. Поляков, О. Скакун, В. Сорокін, О. Цибулевська, Л. Фуллер, Г. Харт, Ю. Шемшученко та ін. Не применшуючи ролі та значення наукового доробку згаданих учених, зазначимо, що недостатньо дослідженою на сьогодні залишається проблема виявлення сутнісної причини кризових тенденцій сучасного права, тобто тієї причини, яка фактично нівелює якісні характеристики права, що відображають його природу та соціальне призначення.

Загальновідомо, що правова система суспільства є складовою соціальної системи в цілому, елементами якої також виступають економічна, політична, культурна системи тощо. Всі зазначені складові соціальної системи тісно взаємопов'язані між собою, у зв'язку з чим кризові явища або тенденції, що існують у тій чи іншій сфері життєдіяльності суспільства, не можуть певною мірою не вплинути на право та його ефективність, що підлягає оцінці з боку суспільства (зовнішній аспект кризи права). Втім, незважаючи на те, що право взаємопов'язане практично з усіма іншими соціальними явищами, воно не позбавлене відносної внутрішньої самостійності, що безпосередньо пов'язана з його природою як державного регулятора суспільних відносин (внутрішній або сутнісний аспект кризи права). При цьому варто зазначити, що межа між так званими зовнішніми та внутрішніми кризовими тенденціями у праві є умовною та рухливою.

Таким чином, не піддаючи сумніву той факт, що різноманітні кризові явища у соціальному житті як українського суспільства, так і міжнародної спільноти, певною мірою спричиняють відповідні кризові явища у правовій системі та, зокрема, правовому регулюванні суспільних відносин, спинимосся на внутрішньому аспекті кризи сучасного права, спробувавши обґрунтувати його сутнісне, першочергове значення.

Для того, щоб зрозуміти, в чому саме полягає внутрішній або сутнісний аспект кризи сучасного права, необхідно спочатку відповісти на запитання, що слід розуміти під сутністю права, або, принаймні, яка властивість права є визначальною при конструюванні поняття «сутність права»?

Якщо звернутися до наукових досліджень, присвячених пошуку відповіді на те, що слід розуміти під категорією «сутність права», то можна побачити широку палітру позицій учених, які інколи висловлюють зовсім різні судження з приводу змісту даного поняття. Так, чимало науковців під сутністю права розуміють волю панівного класу, держави, різноманітних соціальних груп тощо. Зокрема, Л. Явич, так само як і більшість радянських авторів, услід за К. Марксом і Ф. Енгельсом, сутність права визначав через зведення у закон волі економічно панівного класу [4, с. 86–91]. Втім, згодом учений розширив свій погляд на сутність права, зазначивши, що «сутність права – це сфера свободи, що засновується на історично визначених формах власності» [5, с. 87, 193]. М. Байтін визначає сутність права через державну волю, не пояснюючи

при цьому що конкретно слід розуміти під державною волею [6, с. 64]. О. Лейст у сутності права вбачає волю та інтереси різних соціальних груп [7, с. 30–31]. Приблизно так само визначав сутність права Р. Лівшиць, який зауважував, що вона полягає у закріпленні інтересів різних верств населення, їх узгодженні та компромісів [8, с. 22]. Автор лібертарно-юридичної концепції права В. Нересяц убачав сутність права у формальній рівності, свободі та справедливості, що становлять три модули єдиної нормативної субстанції права [9, с. 17–31]. С. Алексєєв вважав, що сутністю права або «глибинними елементами правової матерії» виступають обов'язки, заборони та дозволи, закріплені у правових нормах. На думку вченого, вони мають субстанційний характер, утворюючи «речовину», «матерію» права як об'єктивну реальність; вони належать до глибинної правової матерії, утворюючи «протоматерію», «проторечовину», з яких утворюються основні конструктивні побудови позитивного права, типи правового регулювання. Враховуючи такі сутнісні засади права, С. Алексєєв визначає останнє як «систему загальнообов'язкових норм, які виражені в законах, інших визнаних державою джерелах права та є загальнообов'язковою підставою для визначення правомірно-дозволеної та юридично-недозволеної, забороненої поведінки» [10, с. 58, 351–352]. Цікаву позицію з зазначеного приводу займає Г. Мальцев, який вихідну засаду права вбачає у відносинах владарювання. Вчений пише: «Правове відношення є ні чим іншим, як типом владарювання, а право – імперативно-владним явищем» [11, с. 287].

Водночас необхідно зауважити, що більшість згаданих учених у своїх наступних наукових працях дещо переосмислювали сутнісні характеристики права, по суті, намагаючись певною мірою поєднати найсуттєвіші властивості трьох основних типів праворозуміння: природно-правового, позитивістського та соціологічного [12; 13; 14; 15].

Багатоаспектний або інтегративний методологічний підхід до розуміння сутності права також доволі поширений у науковій літературі. Зокрема, Т. Кашаніна вважає, що сутність права потрібно визначати через три її складові: 1) вольовий аспект, який у міру розвитку суспільства не замикається лише на державній волі або волі економічно панівного класу, а й враховує певною мірою загальносоціальні інтереси; 2) інтелектуальний аспект, що охоплює знання про об'єктивну дійсність як об'єкт правового регулювання, закономірності її розвитку, які являють собою ідеальне відображення об'єктивної реальності; 3) регулятивний аспект, який проявляється у властивості права регулювати суспільні відносини, удосконалювати їх та забезпечити їх оптимальний варіант розвитку [16, с. 874–880].

Так само у декількох іпостасях розглядає сутність права і О. Петров, який зазначає, що сутність права виступає: 1) по-перше, як джерело, що породжує право; 2) по-друге, як внутрішня основа, що визначає якісні та кількісні характеристики права; 3) по-третє, як основа внутрішньої структури права, послідовного закономірного зв'язку її елементів; 4) по-четверте, як рушійна сила права, джерело його функціонування як особливої соціальної системи [17, с. 74].

Потрібно зазначити, що, по-перше, наведеними вище визначеннями поняття «сутність права» не вичерпується, оскільки можна навести ще чимало різних наукових тлумачень даного поняття, і, по-друге, наявність великої кількості підходів до розуміння сутності права, що сформульовані під впливом значної кількості об'єктивних і суб'єктивних чинників та відображають різні аспекти існування права, безумовно, може розглядатися як цілком позитивне явище, оскільки всі ці підходи дають змогу розглядати право в конкретно-історичному аспекті, визначаючи його генезу та особливості його розуміння у визначених темпорально-просторових вимірах, а також у динаміці його розвитку. Крім цього, розмаїття підходів до розуміння сутності права свідчить також і про розвиток праворозуміння, незгасаючий інтерес до осягнення сутності такого знакового соціального явища, як право на основі різноманітних знань про нього, накопичених ученими і практиками за всю історію його існування. Водночас такий плюралізм думок щодо розуміння поняття «сутність права» має і свої конкретні недоліки. Зокрема, одним із таких недоліків слід визнати безсумнівну складність осягнення справжньої сутності права, що визначається наявністю часом взаємовиключних підходів, методологічно невизначеністю окремих авторів, відсутністю єдиного концептуального, парадигмального праворозуміння, яке б спрямовувало процес пізнання права на його справжній, а не лише на задекларований соціальний розвиток [18, с. 181].

На нашу думку, поняття «сутність права» повинно виражати лише його найсуттєвішу властивість, оскільки сутність будь-якого явища взагалі – це «відносини або властивості системи, від яких залежать інші її відносини або властивості» [19, с. 382], або ж «внутрішній зміст предмета, що виражається в єдності всіх багатоманітних та суперечливих форм його буття» [20, с. 889]. Іншими словами, сутність виражає найсуттєвішу сторону того чи іншого явища, що визначає його найбільш значущі характеристики.

Якщо перенести поняття «сутність» у площину права як системного соціального явища, то виникає закономірне запитання: у чому саме полягає сутнісна якість права? Відповідаючи на це лише з першого погляду нескладне запитання, потрібно зазначити, що сутність права неможливо шукати поза соціумом, поза тими соціальними явищами, які найтіснішими чином з ним пов'язані, однак все ж мають і певні відмінності, які дають змогу завжди відокремлювати їх від права. Як зазначає І. Честнов, «шукати сутність права поза соціумом, як і спроби відмежувати його від інших соціальних явищ – безглузда справа» [21, с. 10]. Адже правова сфера суспільно-державного життя володіє лише відносною самостійністю щодо соціального цілого і за жодних умов не може бути повністю автономною до того чи іншого типу суспільства, що історично складається під впливом цілісної системи соціальної регуляції взагалі.

З огляду на зазначене вважаємо, що сутність права проявляється у його регулятивній властивості, у здатності реально впливати на розвиток суспільних відносин. На це звертають увагу окремі науковці, які зазначають, що «незалежно від типу, форми або інших зовнішніх обставин стосовно держави і суспільства право за своєю сутністю завжди виступає регулятором економіч-

них, політичних, культурних та інших відносин, що склалися у суспільстві» [22, с. 287].

Однак при цьому виникає закономірне запитання: як відрізнити право від інших соціальних регуляторів, зокрема, моралі та релігії, норми яких також справляють значний вплив на соціальне життя загалом? У цьому контексті справедливо зазначає В. Лапасава, яка пише, що «для визначення сутнісних рис того чи іншого явища необхідно сформулювати такі його ознаки, які завжди притаманні цьому явищу і за жодних умов – ніякому іншому» [23, с. 354].

На нашу думку, сутнісною особливістю права, яка дає змогу відрізнити його від будь-якого іншого соціального регулятора, є те, що право – це особливий, державний регулятор суспільних відносин, тобто регулятор, дієвість якого забезпечується як авторитетністю державно-владних інститутів, так і можливістю застосування примусових заходів від імені держави до порушників правових норм. Даною сутнісною ознакою права не володіють жодні інші соціальні регулятори, оскільки саме право, а не, наприклад, мораль або релігія – це ексклюзивний інструмент державного регулювання суспільних відносин та дієвого впливу на соціальні процеси.

З'ясувавши, що слід розуміти під сутністю права, спробуємо визначити, в чому полягає сутнісність, або внутрішній, аспект кризи сучасного права?

Як вже зазначалося, право не є єдиним регулятором суспільних відносин, а існує та функціонує поряд з дією інших соціальних регуляторів, основними серед яких є мораль та релігія. При цьому слід відмітити той факт, що всі соціальні регулятори об'єктивно формувалися в міру розвитку суспільства, ускладнення соціальних процесів, утворивши в остаточному підсумку цілісну та узгоджену соціонормативну систему регулювання людських взаємовідносин. І це, на нашу думку, є цілком закономірним, адже кожний окремо взятий вид соціальної регуляції поведінки людей, принаймні, у державно організованому суспільстві, що характеризується антагоністичними проявами свого функціонування та розвитку, які нерідко набувають гострих конфліктних форм, ніколи не може бути самодостатнім, таким, що здатний знайти в собі необхідні засоби для недопущення або уникнення суспільної деградації. Правові норми можуть успішно діяти в суспільстві лише тоді, якщо вони спираються на глибоку внутрішню психічну мотивацію, яка формується насамперед за допомогою традиційних для конкретного суспільства моральних та релігійних норм. Якщо така внутрішня моральна мотивація поступово втрачається, розвиваючись у різноманітних і часом повністю взаємовиключних ідеологічних установках, починає відбуватися дивергенція основних нормативно-регулятивних систем – релігії, моралі і права. Така дивергенція може катастрофічно відбитися на процесі людського розвитку, про що яскраво засвідчили революції та світові війни з багатомільйонними жертвами, що мали місце протягом ХХ ст., а також численні події в різних куточках світу на початку ХХІ ст., у тому числі воєнні дії на сході України 2014 р.

Невипадково у науковій літературі зазначається, що право, будучи сферою духовного життя людей, формується як внутрішнє прагнення до удосконалення суспільних відносин; воно породжується духовною діяльністю суспільства

та на нього спрямовує свій регулятивний вплив, забезпечуючись через уповноважені державні органи [24, с. 108–109]. При цьому не лише право, а й мораль і релігія є сферами духовного життя людей, що спрямовані на удосконалення людських взаємовідносин. Адже право, мораль і релігія є формами прояву єдиного цілого – загальнолюдської культури. Відомо, що в процесі соціалізації особистість активно осмислює об'єктивний навколишній світ та своє власне буття у ньому. Засвоєння людиною навколишнього середовища відбувається через усвідомлення суспільних відносин, ціннісно-нормативних систем, соціальних регуляторів діяльності індивіда тощо. Соціальне буття як предмет відображення та об'єкт впливу особистості являє собою взаємодію різних суспільних відносин, до системи яких людина долучається через соціальні норми, що ставляться до індивіда, засвоюються та реалізуються ним і, у свою чергу, являють собою єдину соціонормативну систему. Така соціонормативна система може бути сукупністю декількох ціннісно-нормативних систем, насамперед правової, моральної та релігійної [25, с. 744].

На неможливість автономного існування будь-яких громадянських ідеалів, у тому числі права, поза мораллю та релігією, звертав увагу також всесвітньо відомий російський письменник та філософ Ф. Достоевський, який зазначав про те, що громадянських ідеалів, які органічно не пов'язані з ідеалами моральними, в основі яких лежать історично зумовлені релігійні засади, а існують самі по собі, не існує та не може існувати, оскільки сутність громадянського ідеалу, на думку мислителя, полягає у прагненні людської спільноти знайти для себе таку формулу суспільного устрою, яка була б безпомилковою та всіх задовольняла. При цьому право і держава в процесі суспільного розвитку являють собою лише його допоміжні ступені, які автономно, тобто поза органічним взаємозв'язком з моральністю, сповненої Божественної благодаті, є «надто слабкими для перетворення життя на краще». Оскільки Закон Божий, тобто закон любові, є вищим нормативним ідеалом для всіх суспільних відносин, право і держава та всі інші громадянські ідеали повинні плекати свій дух з цієї вищої заповіді. Іншими словами, не розкол між правом, з одного боку, і моральністю – з другого, а безпосередній взаємозв'язок права і моральності та підкорення їх більш високому релігійному закону утворюють єдину норму соціального життя [26, с. 32–34, 747–750].

Таким чином, Ф. Достоевський виходить з того, що вимоги правопорядку повинні узгоджуватися з релігійно-моральними цінностями суспільства, оскільки життєздатність правових інститутів визначається їх пов'язаністю з моральними засадами суспільства, відчуженість від яких призводить всі правові вимоги до зворотного ефекту, що є руйнівним для всієї системи соціальної регуляції, передусім для права і моралі [27, с. 126].

У науковій літературі справедливо наголошується, що без належного визнання духовної сутності права, його безпосереднього взаємозв'язку з релігійними та моральними нормами, що мають свої витoki в абсолютному Божественному одкровенні, не можливо розв'язати величезну кількість теоретичних і практичних проблем права, встановити справжні причини їх виникнення та розвитку. Без сприйняття духовної, морально-релігійної «тональнос-

ті» поняття права неможливо також пізнати його конкретний зміст, виявити співвідношення і взаємозв'язок різних, нерідко суперечливих правових теорій, концепцій, категорій і понять, а також теоретично, нормативно, інституційно і функціонально розв'язувати складні проблеми практичної юриспруденції всіх її галузевих спрямувань [28, с. 76–77].

На жаль, наразі відчуженість права від морально-релігійних норм, а також переконаність у тому, що право здатне самостійно забезпечити необхідний суспільний прогрес шляхом формального регулювання суспільних відносин, призвели до зворотного ефекту: право стало лише інструментом задоволення суто приватних егоїстичних інтересів окремих осіб та корпоративних груп, що проявляється у всьому масиві юридичної практики. Зокрема, достатньо лише послухати радіо або подивитися випуски новин по телебаченню, почитати газети, «зануритися» в Інтернет-простір, вислухати людей, які зіткнулися з важкими життєвими обставинами, і можна пересвідчитися, що право все менше впливає на справжній, а не задекларований, прогресивний розвиток суспільства, оскільки стає лише засобом задоволення приватних інтересів, унаслідок чого дедалі більшого поширення набувають різноманітні форми деформації правосвідомості індивідів. Більше того, в умовах девальвації регулятивного потенціалу моралі та релігії право дедалі більше функціонально переважується, внаслідок чого чимало відносин, які раніше регулювалися переважно нормами моралі та релігії, все детальніше регулюються за допомогою права (наприклад, сімейні відносини).

Не можна не враховувати й того, що мораль і релігія, як і право, регулюють поведінку людини у всіх сферах суспільного життя. Адже так чи інакше, але будь-які правові відносини завжди є відносинами між людьми, індивідами, навіть якщо їх безпосередніми учасниками виступають різноманітні органи та організації. Це означає, що такі правові відносини завжди можна оцінити не лише з погляду їх відповідності нормативно-встановлені моделі, закріплені у правовій нормі, а й, зокрема, з позиції виконання людиною свого морального обов'язку, добросовісності, справедливості та порядності (наприклад, ділові відносини між суб'єктами господарської діяльності також можуть бути оцінені з точки зору їх чесності, усвідомлення громадського обов'язку та нетерпимості до порушення суспільних інтересів; трудові відносини на підприємстві також оцінюються з точки зору відданості людини власній праці, сумлінного та добросовісного виконання нею своїх службових обов'язків на благо не лише особистого, а й суспільного розвитку). Як справедливо зазначає О. Лукашова, «право – це етична категорія, і не може бути права, до якого неможливо було б застосувати моральної оцінки з позиції добра, зла, чесного, безчесного тощо» [29, с. 120].

Слід також зазначити, що розбалансованість системи соціального регулювання, що виражається, зокрема, у прагненні безперспективно «перекласти на плечі» права тягар всіх основних соціальних регуляторів, призводить також до хибного розуміння моралі вже не як об'єктивно існуючого цілісного суспільного явища, яке дає чіткі та однозначні критерії розмежування доброго від злого, хорошого від поганого, правди від неправди тощо, а як до так званої

автономної або приватної моралі, яка відкидає розум і досвід минулих поколінь, що забезпечують наступність моральної свідомості особистості, і зводить розуміння моралі лише до суб'єктивного сприйняття індивідом тих чи інших моральних настанов. Таку приватну або автономну мораль можна виразити за допомогою такої формули: «мораллю визнається лише те, що особисто сприймається індивідом та пов'язується з отриманням ним певного задоволення або блага». Іншими словами, якщо моральні настанови певним чином обмежують моє особисте право і бажання на отримання блага або задоволення того чи іншого інтересу, я не буду керуватися ними як відповідними критеріями, що дають змогу зробити правильний вибір варіанта своєї поведінки. Це ж саме можна з упевненістю стверджувати і про релігію, яка дедалі більше набуває автономної, приватної форми.

З урахуванням зазначеного виникає закономірне запитання: у чому полягають причини такої дивергенції основних соціальних регуляторів або чому право, мораль і релігія втратили свій системний взаємозв'язок, що забезпечує єдність нормативності людського буття?

На нашу думку, основною причиною такої дивергенції основних нормативно-регулятивних систем слід визнати те, що останні століття людського розвитку характеризувалися тенденцією згубної емансипації ідеї права від об'єктивних та абсолютних, незмінних морально-релігійних настанов, Божественних заповідей, юридичного закону від його глибинних духовних, моральних, релігійних витоків, що у сукупності характеризують вищу мету і призначення життя кожної людини, народу та людського роду загалом. Внаслідок цього весь цивілізований світ має таку ситуацію, що, незважаючи на закріплення в міжнародному праві, у конституціях та національному законодавстві держав основоположних правових принципів справедливості, свободи, рівності, гуманізму, добросовісності, розумності тощо, життя суспільства аж ніяк не покращується, а, скоріше, навпаки, погіршується, про що переконливо свідчать реалії сьогодення. Зокрема, поза морально-релігійним контекстом основоположний принцип рівності людей незалежно від їх соціального, інтелектуального, фізичного, духовного статусу тощо викликає у більшості громадян лише почуття заздрості, яке нерідко набуває гіпертрофованих форм та призводить до нестабільності суспільного правопорядку загалом [30, с. 223–279].

Як зазначає Б. Осипян, «у правовому житті суспільства відсутність законодавчого визнання такого гармонійного взаємозв'язку різних метаправових ціннісно-нормативних, організаційно-регулятивних і контрольних систем, дає змогу різним неосвіченим та користолюбним особам під прикриттям теорій так званого природного права та ліберально-демократичного обговорення юридичних проблем офіційно легалізувати споконвічно безбожні, аморальні, безсовісні та недостойні звання людини явища, які виходять від гріховної природи людини, мирської суєти або вбивчої нудьги. Такий підхід проявляється, наприклад, у законодавчому потуранні таких побутових мерзенностей, як пияцтво, наркоманія, публічне лихослів'я, рекламована проституція, звідництво, гомосексуалізм, уявний безпечний секс, масові аборти, одностатеві шлюби, замовлені самогубства (евтаназії) і т. п.» [31, с. 24].

За таких умов бачимо, що право поступово перетворилося на так звану «рiч у собі», тобто на самодостатню систему норм, цiнностей, iнститутiв, цiлей, функцiй тощо, якi засновуються на самих собі або ж на вiдповiдних абстракцiях, конкретним змiстом яких завжди можна манiпулювати. Такi ж фундаментальнi цiннiснi нормативно-регулятивнi системи, як релiгiя i мораль та похiднi вiд них категорiї – совiсть, честь, гiднiсть, моральнi переконання тощо – проголошуються лише приватною справою вiдповiдних суб'єктiв, i тому, на нашу думку, їм неправомiрно вiдводиться другорядна роль у забезпеченнi загальносоцiального регулювання та контролю, до яких держава повинна ставитися нейтрально. Конституцiйне ж закрiплення нейтралiтету або фактично байдужостi до зазначених цiннiсно-нормативних орієнтирiв людського свiтогляду, в основi яких перебуває Абсолютне Божественне начало, неминуче призводить до стану низького рiвня правосвiдомостi та правової культури, законодавчого та правозастосовного свавiлля.

У зв'язку з цим невипадковим слiд визнати те, що чимало релiгiйних, моральних, звичаєвих i правових норм, по сутi, збiжнi або, як правило, не суперечать одна однiй, а то й взаємно доповнюють одна одну, акумулюючи в собі вiдповiднi рiвнi соцiального регулювання та контролю. Наприклад, такi заповiдi, як «не убий», «не кради», «не лжесвiдчи», «поважай батька i матiр свою» та iн. за своїм змiстом є одночасно i релiгiйними нормами, i моральними, i звичаєвими, i, безумовно, правовими. Це ще раз переконливо свiдчить про те, що мiж правом та iншими цiннiсно-нормативними регулятивними системами iснує об'єктивний i гармонiйний взаємозв'язок, довiльне заперечення або нехтування яким може вводити суспiльство у стан рiзноманiтних внутрiшнiх i зовнiшнiх конфлiктiв, у тому числi насильницького характеру, у стан душевного та соцiального хаосу, полiтичного та правового розладу.

Зокрема, у прагненнi врятувати сучасне право вiд недостатностi духу, душi та сили П. Сорокiн закликав до визнання необхідностi цiлісного сприйняття свiту, належної оцiнки мiсця, ролi та органiчного взаємозв'язку всiх нормативно-регулятивних систем (релiгiї, етики, науки, мистецтва, мови, культури, права, полiтики тощо), що сходять до єдиного Творця, оскiльки «коли суспiльство звiльняється вiд Бога та вiд Абсолюту i заперечує всi єднальнi його моральнi iмперативи, то єдиною дiєвою силою залишається лише фiзична сила» [32, с. 502].

З огляду на викладене можемо зробити такi висновки:

Сутнiсть права полягає у тому, що воно є особливим, державним регулятором суспiльних вiдносин, у зв'язку з чим посiдає окреме, автономне мiсце в макросистемi нормативного регулювання соцiального життя. Однак це зовсiм не означає, що право повнiстю вiдокремлене вiд iнших нормативно-регулятивних систем, насамперед вiд релiгiї та моралi, оскiльки таке вiдокремлення, якого можна досягти лише штучним шляхом, свiдчитиме про розрив фундаментальних взаємозв'язкiв в цiліснiй системi соцiонормативного регулювання, яка, незважаючи на окреми суб'єктивнi заперечення, iснує об'єктивно, та через цiннiсно-нормативне регулювання забезпечує цiліснiсть i єднiсть людського буття.

Сучасне право світового співтовариства, у тому числі в Україні, переживає один із найдраматичніших періодів свого розвитку, сутнісний аспект своєї кризи, який полягає у деструкції всієї системи соціонормативного регулювання, що виявляється у яскраво вираженій тенденції до штучного руйнування об'єктивно функціонуючих системних взаємозв'язків між різними нормативно-регулятивними системами (передусім права, моралі та релігії), поступовому відході нормативно-правового регулювання від його телеологічних морально-релігійних настанов та принципів.

Сутнісний аспект кризи сучасного права має безпосереднє вираження, зокрема, у тому, що сучасне життя дедалі переконливіше свідчить про недостатність засобів лише державно-правового контролю, примусу і регулювання проблем соціальної й особистої безпеки, миру та порядку в суспільстві, неефективності багатьох, часом неправомірних, тобто таких, що суперечать основоположним морально-релігійним нормам та заповідям, законів, що спрямовані на покращення життя людей.

У цьому контексті, на нашу думку, надзвичайно важливим видається, щоб на рівні, принаймні, національного законодавства України окремі «загально-визнані» та узаконені нормами міжнародного й європейського права різного роду спокуси та помилкові думки гордого і метушливого людського розуму на кшталт визнання на законодавчому рівні шлюбу не як союзу чоловіка і жінки, а як союзу двох осіб, не ставали законодавчими положеннями, особливо, якщо такі «ініціативи» є споконвічно безбожними та аморальними, а отже, неправомірними. Це, у свою чергу, зовсім не означає, що потрібно взагалі відмовитися від сучасних міжнародно-правових стандартів і принципів, без яких неможливо знайти спільну мову в міжнародно-правовому спілкуванні насамперед держав і наднаціональних міжнародних організацій, а навпаки, передбачає активний пошук загальнозначущих правових критеріїв, що виходять з об'єднавчої та життєдайної сили Любові, віри, що облагороджує розум, і набутого людством досвіду міжособистісного та міжнародного довірчого спілкування.

Список використаних джерел

1. *Этимологический словарь современного русского языка* : в 2 т. / [сост. А. К. Шапошников]. – М. : Флинта: Наука, 2010. – Т. 1. – 584 с.
2. *Большой толковый словарь русского языка* / [сост. и гл. ред. С. А. Кузнецов]. – СПб. : Норинт, 2000. – 1536 с.
3. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* (з дод. і допов.) / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
4. *Явич Л. С.* Общая теория права / Л. С. Явич ; [под ред. А. И. Королева]. – Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1976. – 285 с.
5. *Явич Л. С.* Сущность права. Социально-философское понимание генезиса, развития и функционирования юридической формы общественных отношений / Явич Л. С. – Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1985. – 207 с.
6. *Байтин М. И.* Сущность права (Современное нормативное правопонимание на грани двух веков) / Байтин М. И. – [2-е изд., доп.]. – М. : ООО ИД «Право и государство», 2005. – 544 с.

7. *Лейст О. Э.* Сущность права. Проблемы теории и философии права / О. Э. Лейст ; [под ред. В. А. Томсинова]. – М. : Зерцало, 2008. – 340 с.
8. *Лившиц Р. З.* Современная теория права. Краткий очерк / Р. З. Лившиц ; [отв. ред. Н. С. Малейн]. – М. : Изд-во ИГиП РАН, 1992. – 94 с.
9. *Нерсисянц В. С.* Философия права : [учебник для вузов] / Нерсисянц В. С. – М. : Изд-во НОРМА, 2003. – 652 с.
10. *Алексеев С. С.* Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования / Алексеев С. С. – М. : Статут, 1999. – 712 с.
11. *Мальцев Г. В.* Понимание права. Подходы и проблемы / Мальцев Г. В. – М. : Прометей, 1999. – 419 с.
12. *Байтин М. И.* Вопросы общей теории государства и права / Байтин М. И. – Саратов: Изд-во ГОУ ВПО «Саратовская государственная академия права», 2006. – 400 с.
13. *Мальцев Г. В.* Социальные основания права / Мальцев Г. В. – М. : Норма, 2007. – 800 с.
14. *Мальцев Г. В.* Нравственные основания права / Мальцев Г. В. – [2-е изд.]. – М. : Изд-во СГУ, 2009. – 552 с.
15. *Алексеев С. С.* Восхождение к праву. Поиски и решения / Алексеев С. С. – М. : Норма, 2001. – 752 с.
16. *Кашанина Т. В.* Сущность и содержание права: дифференцированный подход / Т. В. Кашанина // Lex Russica. – 2011. – № 5. – С. 873–889.
17. *Петров А. В.* О методологических подходах к определению сущности права / А. В. Петров // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского: Идея конституционализма в РФ и за рубежом и практика её реализации. – 2003. – Вып. 1 (6). – С. 69–84.
18. *Нарыкова С. П.* О некоторых подходах к определению сущности права / С. П. Нарыкова // Общество и право. Всероссийский научный журнал. – 2005. – № 3 (9). – С. 180–182.
19. *Краткий философский словарь* / [Алексеев А. П., Васильев Г. Г., Воробей Ю. Д. и др.] ; под ред. А. П. Алексеева. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. – 496 с.
20. *Современный философский словарь* / [под общ. ред. В. Е. Кемерова]. – [2-е изд., испр. и доп.]. – Лондон, Франкфурт-на-Майне, Париж, Люксембург, Москва, Минск : Изд-во «ПАНПРИНТ», 1998. – 1064 с.
21. *Честнов И. Л.* Теоретико-методологические основания взаимоотношения общества и права / И. Л. Честнов // Право и общество: от конфликта к консенсусу : монография / [под общ. ред. В. П. Сальникова, Р. А. Ромашова]. – СПб. : Санкт-Петербургский ун-т МВД России, 2004. – С. 8–49.
22. *Дубовицкая О. Н.* Сущность права в теории правогеиза / О. Н. Дубовицкая // Вестник Тамбовского государственного университета. – 2011. – Вып. 10 (102). – С. 283–287.
23. *Лапаева В. В.* Типы правопонимания: правовая теория и практика : [монография] / Лапаева В. В. – М. : Российская академия правосудия, 2012. – 579 с.
24. *Ивашевский С. Л.* Идеальная сущность права: постановка проблемы / С. Л. Ивашевский // Журнал российского права. – 2007. – № 1. – С. 108–114.
25. *Сокольская Л. В.* Диалектика взаимодействия права, морали и нравственности / Л. В. Сокольская // Lex Russica. – 2008. – Т. LXVII, № 4. – С. 740–751.
26. *Достоевский Ф. М.* Дневник писателя / Ф. М. Достоевский ; [сост., комментарии А. В. Белова ; отв. ред. О. А. Платонов]. – М. : Ин-т русской цивилизации, 2010. – 880 с.

27. Прибыткова Е. А. Ф. М. Достоевский как родоначальник религиозно-нравственной традиции в русской философии права / Е. А. Прибыткова // Соловьевские исследования. – 2013. – № 1 (37). – С. 123–139.

28. Осипян Б. А. Корень понятия «правомерность» / Б. А. Осипян // Современное право. – 2008. – № 1. – С. 69–78.

29. Лукашева Е. А. Право, мораль, личность / Е. А. Лукашева ; [отв. ред. В. М. Чхиквадзе]. – М. : Наука, 1986. – 263 с.

30. Сунегін С. О. Моральні засади принципу рівності у праві в контексті практичної реалізації / С. О. Сунегін // Принцип рівності у праві: теорія і практика : монографія / [за заг. ред. Н. М. Оніщенко]. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2014. – С. 223–279.

31. Осипян Б. А. Некоторые важные проблемы фундаментальной юриспруденции / Б. А. Осипян // Представительская власть – XXI век: законодательство, комментарии, проблемы. – 2005. – № 4 (64). – С. 21–25.

32. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / П. А. Сорокин ; [общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Согомонов ; пер. с англ. С. А. Сидоренко]. – М. : Политиздат, 1992. – 543 с.

Сунегін С. О. Криза сучасного права: сутнісний аспект

У статті у загальнотеоретичному аспекті порушується проблема визначення основоположної або сутнісної причини кризи сучасного права. Зазначається, що, незважаючи на різні підходи до розуміння сутності права, остання зводиться до того, що право – це особливий, державний регулятор суспільних відносин, який функціонує та тісно взаємодіє при цьому поряд з іншими об'єктивно існуючими нормативно-регулятивними системами, насамперед мораллю та релігією. Автор робить висновок, що сутнісний аспект кризи сучасного права полягає у деструкції всієї системи соціонормативного регулювання, що виявляється у яскраво вираженій тенденції до штучного руйнування об'єктивно функціонуючих системних взаємозв'язків між різними нормативно-регулятивними системами (передусім права, моралі та релігії), поступовому відході нормативно-правового регулювання від його телеологічних морально-релігійних настанов та принципів.

Ключові слова: право, сутність права, мораль, релігія, криза сучасного права, правопорядок, міжнародне право, соціонормативна система.

Сунегін С. А. Кризис современного права: сущностный аспект

В статье в общетеоретическом аспекте поднимается проблема определения основополагающей или сущностной причины кризиса современного права. Указывается, что, несмотря на разнообразные подходы к пониманию сущности права, последняя сводится к тому, что право – это особенный государственный регулятор общественных отношений, который функционирует и тесно взаимодействует при этом наряду с другими объективно существующими нормативно-регулятивными системами, прежде всего моралью и религией. Автор делает вывод, что сущностный аспект кризиса современного права заключается в деструкции всей системы соционормативного регулирования, которая проявляется в ярко выраженной тенденции к искусственному разрушению объективно функционирующих системных взаимосвязей между разными нормативно-регулятивными системами (прежде всего права, морали и религии), постепенном отходе нормативно-правового регулирования от его телеологических морально-религиозных установок и принципов.

Ключевые слова: право, сущность права, мораль, религия, кризис современного права, правопорядок, международное право, соционормативная система.

Sunegin S. O. The crisis of modern law: an essential aspect

In an article in the general theoretical aspect rises the problem of the definition of basic or essential causes of the modern law's crisis. It is indicated that, despite the variety of approaches to understanding the essence of law, the latter's matter is that the law – is the special, the state regulator of social relations, that functions and works closely together with the other objectively existing normative-and-regulatory systems, primarily morality and religion. It should be noted the fact that all social regulators objectively formed with the development of society, the complexity of social processes, ultimately creating a coherent and coordinated socially accepted system of regulation of human relationships. This is quite natural, because every single kind of social regulation of behavior, at least in public organized society, characterized by antagonistic manifestations of its operation and development, which often become acute forms of conflict, can never be self-sufficient, so that is able to find a necessary means to prevent or avoid social degradation. The law can operate successfully in society only if it is based on a deep inner psychological motivation that is formed primarily by traditional for society moral and religious norms. If this internal moral motivation being lost, diffused in various and sometimes completely mutually exclusive ideological guidelines, it begins to occur the divergence of the main regulatory systems – religion, morality and law. This divergence can be disastrous way affect the course of human development, as clearly shown revolutions and world wars with many-millions sacrifices that took place during the twentieth century, as well as numerous events around the world at the beginning of twenty-first century, including military events in the East Ukraine 2014.

Today, unfortunately, we can say that alienation of law from moral and religious norms, as well as confidence that the law has its own ability to provide the necessary social progress through formal regulation of social relations has resulted in the opposite effect: the law has become a tool for satisfaction purely private selfish interests of individuals and corporate groups, which manifests itself in all the array of legal practice. In particular, you can just listen or watch the news on radio and television, read newspapers, sink in the Internet-space, listen to people who are faced with difficult life circumstances, and can ensure that the law is less impact on the real, not declared progressive development of society, as it is only a means of satisfying private interests, thus becoming more common strain various forms of legal consciousness of individuals. Moreover, in conditions of devaluation regulative potential of morality and religion law more functionally overloaded, resulting in a lot of relationships that previously regulated mainly by norms of morality and religion, and begins to more specific regulated by law (for example, family relationship).

We cannot ignore the fact that morality and religion, as well as the law, regulates human behavior in all spheres of public life. After all, one way or another, but any legal relations is always a relationship between people, individuals, even if direct participants are the various agencies and organizations. This means that such legal relationship is always possible to estimate not only in terms of their compliance with established regulatory model enshrined in the law, but in particular, from the standpoint of fulfillment of man's moral duty, honesty, fairness and integrity (for example, the business relationship between economic operators may also be assessed in terms of their integrity, awareness of public duty and zero tolerance for abuse of public interests; labor relations in the enterprise as measured in terms of human devotion own work, diligent and conscientious discharge of their duties for the benefit of not only personal, but also social development in general).

Unbalance of social regulation system expressed, in particular, in an effort futile «to pass on the shoulders» of law the burden of all the major social regulators, also leads to misunderstanding of morality not as objectively existing holistic social phenomenon that gives clear and unambiguous differentiation between good from evil, right from wrong, truth from lies, etc., as well as the so-called independent or private morality, which rejects the wisdom and

experience of past generations, ensuring continuity of moral consciousness of the individual, and brings understanding of morality only to the subjective perception of moral guidelines by the individual.

The author concludes that the essential aspect of the crisis of modern law consists in the destruction of the entire system of socionormative regulation, which manifests itself in a pronounced trend towards artificial disintegration of objectively functioning systems interrelations between different normative-and-regulatory systems (primarily law, morality and religion), the gradual divergence of legal-and-normative regulation of its teleological moral-and-religious directives and principles.

Key words: law, the essence of law, morality, religion, the crisis of modern law, law-and-order, international law; socionormative system.

УДК 341.23:342 (477)

В. П. ПЛАВИЧ,
доктор філософських наук,
кандидат юридичних наук

ТЛУМАЧЕННЯ ЮРИДИЧНИХ НОРМ І ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНІВ (ЛОГІКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ)

Загальна теорія розуміння (герменевтика) має «виходи» майже на всі етапи і зони правового регулювання, оскільки вони за необхідністю опосередковуються свідомістю, осмислюються. А це – вагома підстава для застосування цієї науки в загальнотеоретичному правознавстві [1, с. 122].

Положення герменевтики здатні стати дієвим механізмом дослідження, наприклад, перетлумачення, спотворення авторського сенсу, вкладеного в те або інше вчення. Інтерпретація наукових текстів, «зрозуміння розуміння», – це те «поле», на якому герменевтика може як найкраще проявити свою продуктивність.

Таким чином, у юридичній науці поряд з класичною методологією, дедалі ширше використовується сучасна (неокласична) методологія [2, с. 83–87]. При цьому привласнення і використання знань інших наук відбувається шляхом так званої юридикації методів (пізнавальних засобів і прийомів) інших наук і формування нових юридичних дисциплін на стику юриспруденції та суміжних наук.

Правило з герменевтики говорить: ціле слід розуміти виходячи з приватного, а приватне – виходячи з цілого. Це правило було вироблено античною риторикою, а в новий час герменевтика перенесла його з ораторського мистецтва на мистецтво розуміння. Тут ми стикаємося з проблемою герменевтичного кола. Якщо процес розуміння постійно переходить від цілого до частини і назад до цілого, то завдання партнерів у правовому діалозі полягає в тому, щоб концентричними колами розширити єдність зрозумілого сенсу [2, с. 123].

Діяльність, спрямована на засвоєння закону і вираженої в ньому волі законодавця, і називається тлумаченням – інтерпретацією. Втім, у римлян слово «interpretatio» мало глибший сенс: ним позначали не тільки тлумачення закону